

Stawka podatkowa jako miernik racjonalnego fiskalizmu a nieetyczne postawy przedsiębiorców

Monika Pasternak-Malicka*

Streszczenie: *Cel* – celem publikacji jest próba wskazania wpływu (lub jego braku) wysokości podatków na uczciwość przedsiębiorców względem obowiązków podatkowych. *Metodologia badania* – w publikacji posłużono się metodą regresji liniowej, aby określić zależność statystyczną pomiędzy poziomem szarej strefy prowadzonej najczęściej do oszustw podatkowych a maksymalnymi stawkami podatkowymi obowiązującymi w Unii Europejskiej w zakresie podatku dochodowego od osób prawnych, od osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą oraz stawką podatku od towarów i usług. Zaprezentowano także fragmenty badań własnych z lat 2007–2015 prezentujące opinie podmiotów gospodarczych na temat obowiązków fiskalnych, przyczyn ich unikania oraz ich oceny dotyczącej postaw nieetycznych takich jak ucieczka przed podatkiem. *Wynik* – na podstawie danych statystycznych charakteryzujących się wysoką istotnością statystyczną nie udało się wykazać jednoznacznej korelacji pomiędzy maksymalną stawką podatkową a rozmiarem oszustw podatkowych. Natomiast badania bezpośrednie ankietowe sugerują, iż wysokość danin ma znaczenie w odczuciu społecznym, przy czym ważne są też inne elementy techniki podatkowej oraz okoliczności, w jakich dochodzi do uszczupień, na przykład spadek koniunktury gospodarczej. *Oryginalność/wartość* – problematyka fiskalizmu w kontekście etyki podatkowej podejmowana jest w publikacjach niezwykle rzadko. Jest to problem bardzo aktualny z uwagi na dążenie do osiągnięcia jak największych wpływów budżetowych. Często drogą prowadzącą do tego celu ma być nakładanie nowych podatków lub podwyższanie danin już istniejących. Równocześnie występujące podatki, a szczególnie wysokość ich stawki, skłaniają podatników do oszustw podatkowych. Przedmiotem rozważań niniejszego opracowania jest stawka podatkowa jako jeden z mierników fiskalizmu i jej oddziaływanie na postawy przedsiębiorców.

Słowa kluczowe: szara strefa, fiskalizm, oszustwa podatkowe, moralność podatkowa

Wprowadzenie

Przedsiębiorcy podejmujący decyzje gospodarcze muszą uwzględniać wiele uwarunkowań rynkowych, ekonomicznych, prawnych i społecznych. Jednym z nich jest system podatkowy. Daniny kształtują zachowania i sytuację finansową przedsiębiorstw, wpływając między innymi poprzez technikę podatkową na postawy względem obciążeń fiskalnych. Jednym z elementów technicznych jest stawka podatkowa, której wysokość może skłaniać do zachowań nieetycznych, jakimi są oszustwa podatkowe.

* dr Monika Pasternak-Malicka, Politechnika Rzeszowska im. Ignacego Łukaszewicza, Zakład Finansów i Bankowości, 35-959 Rzeszów al. Powstańców Warszawy 12, e-mail: malicka@prz.edu.pl.

Etyka zajmuje się zachowaniem ludzkim i dokonuje jego oceny pod kątem przyjętych norm. Zasady moralne kształtują postawę podatników, którzy albo uczciwie podejmują obowiązki podatkowe, albo też szukają nielegalnych sposobów na ich obejście. Brak etycznej postawy u przedsiębiorców wywołuje spiralę nieuczciwej konkurencji, co prowadzi do sytuacji, w której firmy uczciwe nie są w stanie zaoferować konkurencyjnych cen i zmuszone są do obejścia prawa podatkowego.

Przedmiotem rozważań niniejszego opracowania jest stawka podatkowa jako jeden z mierników fiskalizmu i jej oddziaływanie na postawy przedsiębiorców. Przy ocenie nadmiernego fiskalizmu coraz częściej podnoszony jest argument, że wysokie podatki oraz inne obowiązkowe obciążenia fiskalne (na przykład składki na ubezpieczenia społeczne) prowokują podmioty gospodarcze do przestępstw i uciekania w szarą strefę gospodarki, co przekłada się na ich nieetyczne postawy względem danin publicznych. Celem publikacji jest próba wskazania wpływu (lub jego braku) wysokości podatków na uczciwość przedsiębiorców względem obowiązków podatkowych.

1. Etyka jako ogół ocen i norm moralnych kształtujących etyczne postawy podatników

Przedmiotem zainteresowania etyki są zachowania ludzkie oceniane pod kątem powszechnie obowiązujących zasad społecznych. Najczęściej etykę definiuje się jako ogół ocen i norm moralnych przyjętych w danej epoce i zbiorowości społecznej (*Słownik języka polskiego*). Etyka (gr. *ethikos logos*; *ethikos* – zwyczajowy) to systematyzująca rekonstrukcja norm oraz reguł praktykowanej (wyrażającej się także w opiniach o działaniach innych jednostek) moralności jako regulatora intersubiektywnych zachowań danej zbiorowości ludzkiej (Pogonowska 2000). Etyka to nauka o moralności zajmująca się ustalaniem obowiązujących norm postępowania oraz opisem i wyjaśnianiem rzeczywiście istniejącej moralności (*Uniwersalny słownik...* 2007) bądź też tworzeniem systemów myślowych, z których można wyprowadzić zasady postępowania (Galata 2007).

Etyka w opodatkowaniu jest ważna z uwagi na to, iż współdecyduje o respektowaniu przez podatnika obowiązków podatkowych. Kształtuje świadomość, iż podatek jest indywidualną ofiarą na zbiorowy cel, a więc stanowi fundament sprawnej realizacji funkcji dochodowej podatków (Gomułowicz 2013).

Etyka to także dział filozofii (Wojtyła 1977) zajmujący się badaniem moralności i tworzeniem systemów myślowych, z których można wyprowadzić zasady moralne. Etyka bywa również nazywana filozofią moralną. Celem etyki jest dochodzenie do źródeł powstawania moralności, badanie efektów, jakie moralność lub jej brak wywiera na ludzi, oraz szukanie podstawowych przesłanek filozoficznych, na podstawie których dałoby się w sposób racjonalny stworzyć zbiory nakazów moralnych.

W literaturze moralność podatkowa nazywana jest etyką podatnika, którą określa się jako zbiór norm moralnych przyjętych w danej zbiorowości i dotyczących postawy podatnika

względem wnoszenia obowiązkowych opłat do budżetu państwa (Szulc 2013). W języku potocznym pojęcia „etyka” i „moralność” bywają utożsamiane i używane zamiennie, nie są to jednak terminy tożsame. Oba odnoszą się do przestrzegania ustalonych i obowiązujących w danym społeczeństwie norm postępowania, lecz etyka to nauka o moralności, naukowa refleksja nad moralnością.

Pojęcie moralności podatkowej wprowadził w 1960 roku G. Schmöders, definiując ją jako „postawy grupy lub całej populacji podatników dotyczące kwestii wywiązywania się lub zaniechania obowiązków podatkowych utrwalonej w mentalności podatkowej i świadomości obywatelskiej” (Kichler 2007). Obecnie moralność rozumiana jest jako wewnętrzna motywacja do płacenia podatków (Alm, Torgler 2006). Moralność podatnika polega na indywidualnej reakcji danej osoby na obciążenia podatkowe (Bogacka-Kisiel 2012). Wymaga ona, aby działanie podatnika odpowiadało jego wewnętrznemu przekonaniu, stąd też można traktować ją jako wewnętrzną akceptację (bądź jej brak) obowiązku podatkowego oraz uznanie zwierzchności fiskalnej państwa (Gomułowicz, Małecki 2013).

Moralność podatkowa odnosi się do indywidualnych reakcji na opodatkowanie, czyli sięga do sumienia podatnika. Podatek wpływa nie tylko na zmniejszenie konsumpcji, lecz w pewnym sensie w przypadku osób fizycznych na ograniczenie ich praw podmiotowych. Dlatego należy mieć świadomość, że podatkowi towarzyszy skłonność do uchylania się od niego. Pomysłowość podatników jest w tym zakresie niezwykle rozwinięta i może mieć formę legalnego lub nielegalnego uchylania się od płatności fiskalnych (Komar 1996). Przy czym należy zaznaczyć różnicę między moralnością a uchylaniem się od płacenia podatków. Uchylanie się od podatku jest zachowaniem jednostki, a moralność podatkowa postawą (Schneider, Torgler 2007). Niemniej jednak poziom moralności podatkowej wywiera silny wpływ na zachowanie podatników, w tym również na skalę oszustw podatkowych. Oszacowano, że obniżenie moralności podatkowej o jedną jednostkę prowadzi do wzrostu rozmiarów szarej strefy o ponad 20% (Torgler 2007).

Na moralność podatkową wpływają takie elementy, jak: budowa systemu podatkowego (Szcudrowski 2007), sposób postępowania administracji podatkowej, uzyskiwana efektywność kontroli (Gomułowicz 1996). Socjalno-psychologicznym aspektem uchylania się od płacenia podatków jest problem oceny priorytetu. Wielu przedsiębiorców twierdzi, że rola działalności gospodarczej w społeczeństwie ma wyłącznie wymiar ekonomiczny. Uważają oni, że „biznes powinien tworzyć tylko wysokie dochody. To wszystko, czego się od niego wymaga, bez podawania metod osiągnięcia tego efektu. W biznesie etyka nie jest głównym motywem działania, zwłaszcza że bardzo często staje się przeszkodą do osiągnięcia celów” (Taranow 2001).

Zagadnienie postaw etycznych wobec wszystkich zobowiązań państwa (w tym kwestii płacenia podatków i składek) pojawia się także w nauczaniu moralnym. Problematykę tę podejmuje się przede wszystkim z punktu widzenia tak zwanej sprawiedliwości legalnej (Dańkowski 1998). Oznacza to zobowiązanie każdego obywatela do świadczenia przewidzianych podatków, a przez to wnoszenia swojego wkładu w dobro wspólne.

2. Pojęcie racjonalizmu fiskalnego w odniesieniu do konstrukcji systemu podatkowego

Określenie „racjonalny system podatkowy” nawiązuje do kryteriów racjonalności systemu finansowego, których zdefiniowanie nie jest ani proste, ani łatwe. Mając na uwadze, że przymiotnik „racjonalny” pochodzący od łacińskiego słowa *rationalis* oznacza: rozumny, uzasadniony, oparty na wiedzy, rozsądnie pomyślany, można przyjąć, że punktem wyjścia w określeniu racjonalnego systemu podatkowego jest jego zgodność z racją istnienia podatków. Głównym celem funkcjonowania podatków jest gromadzenie dochodów na pokrycie wydatków publicznych. Oznacza to, że tworząc racjonalny system podatkowy, trzeba uznać, że najważniejszą funkcją podatków jest funkcja fiskalna (Ostaszewski 2007).

Na płaszczyźnie teoretycznej można wyróżnić cztery uniwersalne zasady racjonalizujące system podatkowy, jednak znacznie trudniej zastosować je w praktyce. Są nimi:

- a) konieczność postrzegania systemu podatkowego w szerokim kontekście strategicznych celów rozwojowych państwa;
- b) postulat ekwiwalentnej wymiany między państwem a podatnikiem;
- c) zasada neutralności systemu podatkowego względem mechanizmu rynkowego;
- d) zasada minimalizacji kosztów procesu fiskalnego (Grądański 2004).

Inne podejście do racjonalnego systemu podatkowego wynika z klasyfikacji uwzględniającej kryterium obowiązywania. Może ono sugerować, że racjonalny system podatkowy występujący obok systemów historycznych i współczesnych w rzeczywistości gospodarczej nie istnieje, co jeszcze bardziej podkreśla trudność opracowania efektywnego, a zarazem sprawiedliwego systemu fiskalnego. Ze względu na wspomniane kryterium systemy podatkowe można podzielić na:

- a) historyczne, gdyż obowiązywały w przeszłości;
- b) racjonalne (naukowe), które były proponowane, lecz nie zostały wprowadzone lub zastosowano je tylko częściowo;
- c) współczesne, ponieważ obowiązują obecnie (Kosikowski 2005).

W takim ujęciu racjonalny system podatkowy zmieniał się w zależności od doktryny ekonomicznej, czasu, miejsca jego obowiązywania. Trudno nie zwrócić uwagi, że wiek XIX to era podatku dochodowego, natomiast wiek XX to powrót do idei opodatkowania pośredniego. W podatkach pośrednich nie da się pogodzić racjonalności ekonomicznej ze sprawiedliwością społeczną. Ocena systemu podatkowego jako całości według kryterium sprawiedliwego rozłożenia ciężarów podatkowych powinna dotyczyć między innymi struktury tego systemu, udziału poszczególnych podatków. Natomiast politykę społeczną należałoby realizować z użyciem znacznie bogatszego zestawu instrumentów, a nie tylko podatków (Ostaszewskiego, Fedorowicza, Kierczyńskiego 2004). Przyjmuje się zatem, że racjonalny system podatkowy powinien oznaczać zespół różnego rodzaju podatków, które łącznie są wystarczająco wydajne, efektywne, elastyczne, tanie, trudne do omijania, ograniczające oszustwa podatkowe oraz proste i łatwe dla podatników.

Granica pomiędzy racjonalnym a nadmiernym fiskalizmem jest niezwykle trudna do wyznaczenia. Wynika to z negatywnego nastawienia obywateli do obciążeń fiskalnych, które przeważnie w odczuciu społecznym są zbyt wysokie. Przedsiębiorcy oraz osoby fizyczne z natury rzeczy zawsze narzekają na nadmierne podatki, równocześnie widoczne jest niedofinansowanie wielu ważnych dziedzin wspieranych ze środków publicznych.

Skutki nadmiernego fiskalizmu są dla gospodarki bardzo bolesne, stąd stosuje się różne jego miary. Jedną z nich jest stopa podatkowa będąca relacją wpływów podatkowych do PKB. Jest to makroekonomiczny wskaźnik obciążenia podmiotów podatkami krajowymi, które w tej właśnie formie współfinansują działalność państwa. Kolejną jest stopa obciążeń fiskalnych ogółem obejmująca nie tylko podatki, ale również nieopodatkowane dochody budżetu państwa oraz wszelkie obligatoryjne zobowiązania, takie jak na przykład składki na ubezpieczenia społeczne.

Jednak ze względu na silne zróżnicowanie poszczególnych gospodarek trudno jest jednoznacznie określić, czy dane państwo charakteryzuje nadmierny fiskalizm. Zdecydowanie łatwiej porównać poziom fiskalizmu w konkretnym kraju z jego skalą w innym państwie. Najczęściej do tego celu stosuje się takie mierniki, jak wysokość stawek podatkowych, zakres ingerencji sektora publicznego w PKB, poziom obciążeń fiskalnych w stosunku do PKB, budowa skal podatkowych, różnice między nominalną efektywną stopą opodatkowania, stopień pokrycia wydatków publicznych dochodami publicznymi oraz zakres szarej strefy w gospodarce (Dyngus 2007). Oceniając poziom fiskalizmu, coraz częściej zwraca się uwagę, iż wysokie podatki i inne obowiązkowe daniny prowokują podatników do uciekania w szarą strefę (Owsiak 2013).

3. Stawki podatkowe w wybranych krajach oraz zależność między maksymalną stawką podatkową a gospodarką nieformalną jako konsekwencją nieetycznych postaw podatników

Jednym z elementów techniki podatkowej jest stawka podatkowa, która traktowana jest jako jeden z mierników fiskalizmu. Zgodnie ze wskazaniami teoretycznymi dużo większe znaczenie dla badań nad skłonnością do oszustw podatkowych powodowanych wysokością podatków mają stawki krańcowe, a nie przeciętne. Wynika to z faktu, iż to właśnie stawki krańcowe i wywołujące je zniekształcenia mają wpływ na decyzje podejmowane przez uczestników rynku. Wyznaczanie stawek krańcowych jest trudne, szczególnie w porównaniach międzynarodowych, w praktyce mamy bowiem często do czynienia z odmiennymi systemami podatkowymi, na przykład opodatkowanie dochodów z wieloma rodzajami zwolnień i ulg, odmienne systemy ubezpieczeń społecznych, stosowanie progresji podatkowej, występowanie obniżonej stawki VAT dla różnych kategorii dóbr i usług oraz występowanie wielu innych podatków i opłat wpływających na kształt systemu podatkowego jako całości.

Wysokość ciężarów fiskalnych współczesnych państw jest bardzo zróżnicowana. W tabeli 1 przedstawiono wysokość maksymalnych stawek w państwach Unii Europejskiej obowiązujących w 2014 roku. Od kilku lat zauważalna jest tendencja obniżania obciążeń fiskalnych dla podmiotów gospodarczych, a podwyższanie standardowych stawek podatku VAT. Obecnie najniższe stawki podatku CIT obowiązują w Bułgarii, na Cyprze i wynoszą 10%. W zakresie podatku dochodowego od osób prawnych obserwuje się w Unii istotne zróżnicowanie pomiędzy „starymi” a „nowymi” państwami. Większość nowych członków ma dużo niższe stawki CIT – na poziomie kilkunastu procent, a średnio nawet o połowę niższe niż kraje „Piętnastki” (poza Maltą). Polska z wprowadzoną w 2004 roku 19-procentową stawką znajduje się w grupie krajów odznaczających się najniższym opodatkowaniem przedsiębiorstw. Polskie stawki PIT obowiązujące osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą są jednymi z najwyższych wśród nowych państw tworzących wspólnotę europejską, ale zdecydowanie niższe niż w państwach „starej” Unii. Jednak pod względem wysokości stawek VAT Polska plasuje się w czołówce państw europejskich, co istotnie wpływa na ceny polskich produktów.

Tabela 1

Podstawowe stawki podatkowe w wybranych krajach w 2014 roku (w %) oraz szara strefa w 2014 roku (% PKB)

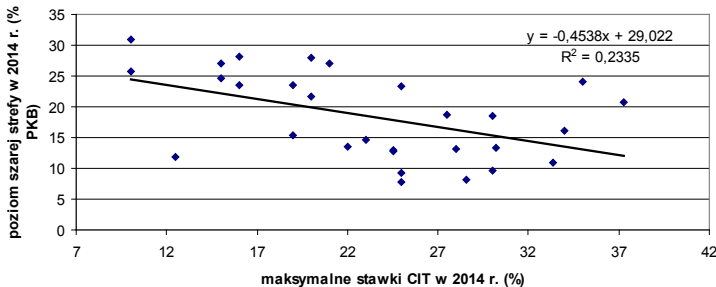
Kraj	Standardowa stawka VAT	CIT	PIT*	Poziom szarej strefy
1	2	3	4	5
Austria	20 (obniżona 10)	25,00	50,00	7,80
Belgia	21 (obniżone 6/12)	33,99	53,70	16,10
Bułgaria	20 (obniżone 9)	10,00	10,00	31,00
Chorwacja	25 (obniżone 5/13)	20,00	47,20	28,00
Cypr	19 (obniżone 5/9)	10,00	35,00	25,70
Czechy	21 (obniżone 15)	19,00	22,00	15,30
Dania	25 (obniżone –)	24,50	55,60	12,80
Estonia	20 (obniżona 9)	21,00	21,00	27,10
Finlandia	24 (obniżone 10/14)	24,50	51,50	12,90
Francja	20 (obniżone 2,1; 5,5/10)	33,33	50,30	10,90
Grecja	23 (obniżone 6,5/13)	25,00	46,00	23,30
Hiszpania	21 (obniżone 10)	30,00	52,00	18,50
Holandia	21 (obniżone 6)	20,00/25,00	52,00	9,20
Irlandia	23 (obniżone 4,8/9/13,5)	12,50	48,00	11,80
Litwa	21 (obniżone 5/9)	15,00	15,00	27,10
Luksemburg	15 (obniżone 6/12)	28,59	43,60	8,10
Łotwa	21 (obniżona 12)	15,00	24,00	24,70
Malta	18 (obniżone 5/7)	35,00	35,00	24,00
Niemcy	19 (obniżona 7)	30,18	47,50	13,30
Polska	23 (obniżona 5/8)	19,00	32,00	23,50
Portugalia	23 (obniżone 6/13)	12,50–27,50	56,50	18,70
Rumunia	24 (obniżone 5/9)	16,00	16,00	28,10

1	2	3	4	5
Słowacja	20 (obniżone 10)	23,00	25,00	14,60
Słowenia	22 (obniżone 9,5)	16,00	50,00	23,50
Szwecja	25 (obniżone 6/12)	22,00	56,90	13,60
Węgry	27 (obniżone 5/18)	6,40–20,00	16,00	21,60
Wielka Brytania	20,0 (obniżone 5)	30,00	45,00	9,60
Włochy	22 (obniżone 10)	37,25	47,90	20,80
Norwegia	25 (obniżona 15)	28,00	39,90	13,10

* Maksymalne stawki podatku dochodowego od osób fizycznych.

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Taxation Trends...* (2014); Schneider i in. (2015).

W publikacji posłużono się metodą regresji liniowej (metodą estymowania wartości oczekiwanej zmiennej) w celu zbadania, czy pomiędzy maksymalną stawką podatku a poziomem szarej strefy istnieje zależność statystyczna. W przypadku wszystkich trzech zależności wskaźnik determinacji jest zbyt niski, aby można było stwierdzić statystyczne dopasowanie obu zmiennych (rysunki 1–3)¹. Obie zmienne wydają się zmieniać niezależnie względem siebie, według zupełnie odmiennego wzorca, co może sugerować znikomy bądź żaden wpływ wysokości stawki podatku na poziom oszustw podatkowych.



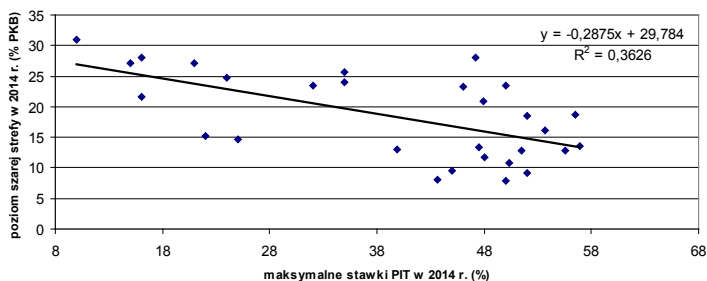
Rysunek 1. Wykres rozrzutu pomiędzy poziomem szarej strefy według Schneidera a maksymalną stawką podatku dochodowego od osób prawnych (CIT) dla krajów Unii Europejskiej w 2014 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

Na rysunku 1 zilustrowano wykres rozrzutu będącego graficzną interpretacją korelacji pomiędzy poziomem gospodarki nieformalnej a stawką podatku dochodowego od osób prawnych obowiązującą w krajach Unii Europejskiej w 2014 roku. Wykres prezentuje zależność ujemną, co oznacza, że wyższym stawkom CIT w krajach europejskich towarzyszy niski poziom oszustw podatkowych. Podobną zależność zobrazowano na rysunku 2, na którym przedstawiony jest wykres rozrzutu pomiędzy szarą strefą a maksymalnymi stawkami podatku dochodowego od osób fizycznych. W trzecim przypadku zauważalna jest

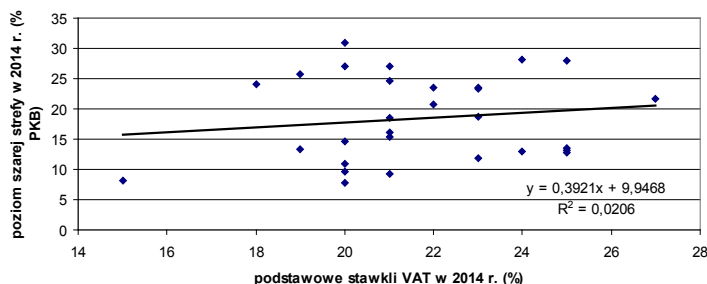
¹ Równocześnie prawdopodobieństwo testowe p ($p^{***} = 0,0005$; $p^{**} = 0,0079$) przyjmujące niskie wartości świadczy o wysoko istotnej statystycznie zależności.

zależność dodatnia, co oznacza, że wzrostowi stawki podstawowej VAT będzie towarzyszył wzrost skali przestępstw podatkowych.



Rysunek 2. Wykres rozrzutu pomiędzy poziomem szarej strefy według Schneidera a maksymalną stawką podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT) dla krajów Unii Europejskiej w 2014 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabeli 1.



Rysunek 3. Wykres rozrzutu pomiędzy poziomem szarej strefy według Schneidera a podstawową stawką podatku VAT obowiązującą w krajach Unii Europejskiej w 2014 roku

Źródło: obliczenia własne na podstawie tabeli 1.

4. Etyczne uwarunkowania uchylania się od podatków w świetle badań własnych

Badania własne przeprowadzone w latach 2007–2015 wskazują², iż według respondentów przyczyną oszustw podatkowych są w dużej mierze za wysokie podatki (tabela 2). Na ten

² Badania własne przeprowadzono na celowej próbie oraz 219 podmiotach gospodarczych w maju 2007 r., 250 firmach w maju 2009 r., 250 firmach w kwietniu i maju 2010 r., 281 firmach w maju 2011 r., 232 firmach w styczniu 2012 r., 237 firmach w styczniu 2013 r., 188 firmach w styczniu 2014 r. oraz 244 firmach w styczniu 2015 r. W badaniach ankietowych przeprowadzonych w maju 2007 r. wzięły udział podmioty gospodarcze z terenu całej Polski, natomiast wywiady w latach 2009–2015 zostały przeprowadzone na terenie województwa podkarpackiego. Ankiety były skierowane do podmiotów z sektora MSP o zróżnicowanym poziomie obrotów, liczbie zatrudnionych pracowników oraz okresie funkcjonowania na rynku.

powód wskazywała co roku niemal połowa przedsiębiorców biorących udział w badaniu. Blisko co piąta osoba w ostatnich trzech latach zwracała uwagę na nadmiernie rozbudowany system podatkowy, który umożliwia ukrywanie swoich rzeczywistych dochodów. Nie bez znaczenia okazał się też fakt, że system podatkowy w odczuciu społecznym jest niesprawiedliwy. Taka konstrukcja systemu podatkowego daje przedsiębiorcy podświadomie prawo do popełniania przestępstw podatkowych. Niska moralność podatkowa Polaków okazała się w tym pytaniu drugorzędną przyczyną skłaniającą do uchylania się od podatku, co może wskazywać, że przy wysokich stawkach podatkowych przyzwolenie społeczne i własne sumienie inaczej usprawiedliwia popełniane czyny.

Tabela 2

Struktura odpowiedzi na pytanie: *Dlaczego firmy w Polsce nie ujawniają swoich faktycznych dochodów w rozliczeniach z urzędem skarbowym?*

Powody ukrywania dochodów	Struktura procentowa							
	2007	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
System podatkowy jest niesprawiedliwy	19,0	22,2	20,8	18,5	24,6	21,9	21,3	21,7
Podatki są za wysokie	59,0	51,2	41,6	45,2	50,9	49,4	40,4	48,4
System podatkowy jest nadmiernie rozbudowany i umożliwia oszustwa	15,5	15,2	20,8	17,8	10,8	18,1	26,6	20,1
Są zbyt niskie kary za wykroczenia podatkowe	2,0	4,0	6,8	1,8	3,5	1,3	6,4	4,9
Zbyt mała wykrywalność przestępstw skarbowych	1,0	3,2	5,2	5,7	4,7	3,8	3,7	2,8
Niska moralność podatkowa	3,0	2,4	3,6	2,1	3,5	4,2	1,6	2,1
Z innych względów	0,5	0,0	0,4	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Brak odpowiedzi	0,0	1,8	0,8	8,9	1,7	1,3	0,0	0,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród podmiotów gospodarczych w latach 2007–2015.

Równoległe prowadzone wieloletnie badania gospodarstw domowych wskazują, że wraz ze wzrostem podatku (w hipotetycznym sondażu o połowę) znacznie wzrastała skala oszustw podatkowych oraz skłonność do legalnego i nielegalnego omijania obowiązków podatkowych (Pasternak-Malicka 2013). Należy podkreślić, że z tego społecznego otoczenia wywodzą się „nasi rodzimi” przedsiębiorcy, których wzorce zachowań wyniesione z rodzinnego domu przekładają się na postępowanie, jakim kierują się, prowadząc działalność gospodarczą.

W tabeli 3 zaprezentowano strukturę odpowiedzi na pytanie o ocenę dotyczącą prób ucieczki przed podatkiem. Odpowiedzi respondentów świadczą o tym, że oszustwa podatkowe nie są oceniane negatywnie przez znaczną część populacji. Od 11,8 do 13,1% przedsiębiorców popiera takie nieetyczne postawy, przy czym należy podkreślić, iż odsetek ten rośnie. Blisko co trzeci ankietowany usprawiedliwia oszustwa podatkowe w przypadku złej sytuacji finansowej firmy.

Tabela 3Struktura odpowiedzi na pytanie: *Jak ocenia Pan/i próby ucieczki przed podatkiem?*

Opinia	Struktura procentowa		
	2013	2014	2015
Popieram	11,8	12,2	13,1
Usprawiedliwione, gdy firma jest na granicy bankructwa	35,0	35,6	29,9
Niedopuszczalne	24,5	23,9	31,2
Nie mam zdania	25,7	28,2	25,8
Brak odpowiedzi	2,9	0,0	0,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród podmiotów gospodarczych w latach 2013–2015.

Tabela 4Struktura odpowiedzi na pytanie: *Jak ocenia Pan/i próby ucieczki przed podatkiem?*

Wyszczególnienie	Opinia o oszustach podatkowych (%)			
	popieram	usprawiedliwione, gdy firma jest na gra- nicy bankructwa	niedopusz- czalne	nie mam zdania
1	2	3	4	5
Kondycja finansowa firmy				
Firma ma kłopoty z płynnością	37,5	31,4	12,3	19,4
Firma jest w stanie inwestować z własnych środków	28,1	37,1	52,1	50,0
Firma nie ma problemów z pozyskaniem kredytów	25,0	17,1	27,4	19,4
Rozwija się dynamicznie, tworzy nowe miejsca pracy	9,4	14,4	8,2	8,1
Liczba zatrudnionych				
Poniżej 5 osób	73,3	67,6	52,7	73,8
6–10 osób	26,7	19,7	20,3	16,4
11–50 osób	0,0	11,3	17,6	6,7
Powyżej 50 osób	0,0	1,4	9,5	3,3
Forma rozliczania się z podatku				
Karta podatkowa	15,6	27,4	19,7	34,4
Ryczałt	9,4	9,6	11,8	21,3
Podatek dochodowy od osób prawnych	12,5	11,0	22,4	9,8
Osoba fizyczna – podatek progresywny	43,8	23,3	23,7	26,3
Osoba fizyczna – podatek liniowy	18,8	28,8	22,4	8,2
Okres prowadzenia działalności				
Poniżej 1 roku	15,6	5,5	17,6	9,5
1–3 lat	46,9	41,1	27,0	49,2
4–10 lat	18,8	28,8	23,0	27,0
Powyżej 10 lat	18,8	24,7	32,4	14,3

Źródło: obliczenia własne na podstawie badań ankietowych przeprowadzonych wśród podmiotów gospodarczych w 2015 roku.

W tabeli 4 przedstawiono opinię na temat omijania obciążeń fiskalnych według kondycji finansowej podmiotu gospodarczego, liczby zatrudnionych pracowników, formy rozliczania się z podatku oraz okresu, w jakim firma funkcjonuje na rynku. Sytuacja finansowa firmy w znacznym stopniu różnicuje postawy przedsiębiorców. Podmioty gospodarcze charakteryzujące się słabszą kondycją i mające problemy z płynnością częściej niż inne przyzwały na oszustwa podatkowe (37,5% popierało, 31,4% – usprawiedliwiała, jedynie 12,3% uważało takie postawy za niedopuszczalne). Natomiast przedsiębiorcy, których firma rozwijała się dobrze i byli oni w stanie nawet inwestować z wygoszodarowanej części zysku, w 52,1% potępiali oszustwa podatkowe (w tej grupie przyzwolenie było dużo niższe – 28,1% popierało próby ucieczki przed daninami). W przypadku rozróżnienia ze względu na formę rozliczania się z podatku największy odsetek osób popierających oszustwa charakteryzował osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą i rozliczające się na zasadach ogólnych (43,8%).

Uwagi końcowe

Stawki podatków będących domeną państwa istotnie wpływają na konkurencyjność podmiotów gospodarczych, szczególnie na wspólnym rynku europejskim, gdzie nie obowiązują żadne środki ochrony rodzimej produkcji. Wyższe podatki z jednej strony oznaczają lepszą kondycję finansów publicznych w kraju, z drugiej jednak strony obniżają zyskowość przedsiębiorstw, a więc również ich możliwości rozwojowe, wpływając tym samym na zmniejszenie dochodów podatkowych w następnych okresach. Wyższe daniny stanowią także zachętę do oszustw podatkowych i determinują nieetyczne postawy osób prowadzących działalność gospodarczą.

Przyjmuje się, że im wyższa stawka podatku, tym wyższa pokusa, aby ją ominąć. Wydaje się, że powinno się postępować zgodnie z normami etycznymi bez względu na koszt i konsekwencje tych działań. Niemniej jednak częściej zauważalna jest postawa zgodna z normami etycznymi, kiedy obciążenia podatkowe są niższe, a więc „utrata” części dochodów nie jest aż tak „bolesna”. Stawka podatkowa nie jest jedynym czynnikiem motywującym przedsiębiorców do popełniania oszustw podatkowych. Podobnie wskaźniki makroekonomiczne sprzyjają postawom nieetycznym, na przykład spadek koniunktury gospodarczej ograniczający popyt na produkty lub usługi oferowane przez podmiot gospodarczy. Ograniczenie to może poważnie obniżyć rentowność i pogorszyć płynność finansową firmy, co grozi jej bankructwem. W takiej sytuacji często przedsiębiorca tłumaczy swoją niemoralną postawę potrzebą przetrwania na rynku, utrzymaniem miejsc pracy.

Stawka podatkowa traktowana jest w literaturze przedmiotu jako jeden z mierników pozwalających określić poziom fiskalizmu. Przyjmuje się także, iż racjonalny fiskalizm sprzyja wykazywaniu etycznych postaw wśród podatników. Trudno jest jednoznacznie ocenić wpływ stawki podatkowej na uczciwe wywiązywanie się z obowiązków podatkowych. Badana zależność statystyczna nie wykazała związku pomiędzy maksymalną stawką podatkową a rozmiarem oszustw fiskalnych. W krajach „starej” Unii charakteryzujących się wysokimi

stawkami podatkowymi przejawy nieetycznych postaw są dużo rzadsze niż w państwach nowo przyjętych. Wynika to nie tylko z moralności podatkowej obywateli, ale zależy także od kondycji gospodarczej podmiotów, samego państwa oraz szeroko pojętych warunków rynkowych, administracyjnych i prawnych oddziałujących na przedsiębiorców funkcjonujących w danym kraju. Sama wysokość maksymalnej stawki nie przesądza również o stopniu uciążliwości daniny. Firma odnosząca sukcesy rynkowe jest w stanie wywiązać się z wyższych podatków, które nie są dla niej tak uciążliwe jak w przypadku podmiotu stojącego na skraju bankructwa, mającego problemy w wyegzekwowaniu należnych zobowiązań, borykającego się z ograniczeniami popytowymi bądź też niejednoznacznymi przepisami prawa podatkowego interpretowanymi różnie w zależności od właściwego urzędu skarbowego.

Wysokość podatków ma natomiast znaczenie w odczuciu społecznym, na co wskazują przeprowadzone badania ankietowe. Ważna jest nie tyle wysokość maksymalnej nominalnej stawki, co nadmiernie wysokie podatki w odczuciu społecznym. Im gorsza jest sytuacja finansowa podmiotu i trudniejsze warunki do prowadzenia biznesu, tym cięższe do zapłacenia stają się nawet niewysokie nominalnie stawki. Badania własne wskazują także, iż postawy społeczne w dużej mierze sprzyjają uchylaniu się od podatku – wzrasta odsetek przedsiębiorców (z 11,8% w 2013 r. do 13,1% w 2015 r.), którzy pochwalają zatajanie dochodów, uważając je za przejaw zaradności życiowej. Równocześnie okoliczności, w których dochodzi do uszczuplenia podatkowego, są wystarczającym usprawiedliwieniem uchylania się od opodatkowania dla wielu spośród ankietowanych. Wydaje się, że opór związany z wywiązywaniem się z obowiązków fiskalnych zawsze będzie towarzyszył płaceniu podatków, ale zwiększona świadomość społeczna i wysokiej jakości dobra oferowane przez sektor publiczny mogą pomóc w ograniczaniu nieetycznych postaw wśród przedsiębiorców.

Literatura

- Alm J., Torgler B. (2006), *Culture Differences and Tax Morale in the United States and in Europe*, „Journal of Economic Psychology” no. 27.
- Bogacka-Kisiel E. (2012), *Finanse osobiste. Zachowania – produkty – strategie*, PWN, Warszawa.
- Dańkowski D. (1998), *Podatki i moralność*, „Znak” nr 2 (513).
- Dyngus M. (2007), *Fiskalizm w Unii Europejskiej*, „Bank i Kredyt” nr 2.
- Galata S. (2007), *Biznes w przestrzeni etycznej. Motywy. Metody. Konsekwencje*, Difin, Warszawa.
- Gomułowicz A. (1996), *Polityka podatkowa w Polsce i przesłanki jej kształtowania*, „Monitor Podatkowy” nr 5.
- Gomułowicz A. (2013), *Podatki a etyka*, LEX, Warszawa.
- Gomułowicz A., Małecki J. (2013), *Podatki i prawo podatkowe*, LexisNexis, Warszawa.
- Grądalski F. (2004), *Wstęp do teorii opodatkowania*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa.
- Kichler E. (2007), *The Economic Psychology of Tax Behaviour*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Komar A. (1996), *Finanse publiczne w gospodarce rynkowej*, Branta, Bydgoszcz.
- Kosikowski C. (2005), *Prawo finansowe w Unii Europejskiej i w Polsce*, LexisNexis, Warszawa.
- Ostaszewski J. (2007), *Finanse*, Difin, Warszawa.
- Ostaszewskiego J., Fedorowicza Z., Kierczyńskiego T. (red.) (2004), *Teoretyczne podstawy reformy podatków w Polsce*, Difin, Warszawa 2004.
- Owsiak S. (2013), *Finanse publiczne. Teoria i praktyka*, PWN, Warszawa.
- Pasternak-Malicka M. (2013), *Unikanie i uchylanie się od opodatkowania jako postawa uczestników rynku wobec podatków*, w: *Opodatkowanie przedsiębiorstw. Wybrane zagadnienia*, red. J. Iwin-Garzyńska, Difin, Warszawa.

- Pogonowska B. (red.) (2000), *Elementy etyki gospodarki rynkowej*, PWN, Warszawa.
- Schneider F., Raczkowski K., Mróz B. (2015), *Shadow Economy and Tax Evasion in the EU*, „Journal of Money Laundering Control” vol. 18, issue 1.
- Schneider F., Torgler B. (2007), *Shadow Economy, Tax Morale, Governance and Institutional Quality: A Panel Analysis*, IZA Discussion Paper Series nr 2541.
- Słownik języka polskiego*, PWN, <http://sjp.pwn.pl> (15.03.2015).
- Szczodrowski G. (2007), *Polski system podatkowy*, PWN, Warszawa.
- Szulc A. (2013), *Przyczyny i skutki zatrudnienia nierejestrowanego w Polsce*, CeDeWu, Warszawa.
- Taranow I. (2001), *Socjalno-psychologiczne aspekty uchylania się od podatków na Ukrainie*, Oficyna Wydawnicza Szkoły Głównej Handlowej, Warszawa 2001.
- Taxation Trends in the European Union* (2014), Eurostat Statistical books, Taxation and Customs Union, <http://ec.europa.eu> (15.03.2015).
- Torgler B. (2007), *Tax Compliance and Tax Morale. A Theoretical and Empirical Analysis*, Edward Elgar Publishing Limited, Monachium.
- Uniwersalny słownik języka polskiego* (2007), Wilga, Warszawa 2007.
- Wojtyła K. (1977), *Elementarz etyczny*, Znak, Kraków.

TAX RATES AS A WAY OF MEASURING RATIONAL TAX BURDEN CONFRONTED WITH THE UNETHICAL ATTITUDES OF ENTREPRENEURS

Abstract: Fiscal policy is generally recognized as a state policy involving the quest to achieve the biggest budget revenues. Often, the path to achieve that goal is to imposition new taxes or raise existing levies. The high levels of existing taxes and the implementation of new ones forces tax payers to commit tax fraud and avoid paying tax. This article is trying to show the tax rates, their levels and the impact they have on the entrepreneurs and their attitudes. The paper presents the essence of ethics as the basis for tax morality, the concept of rationalism fiscal signaled in relation to the structure of the tax system. Also described are the maximum tax rates occurring in the European Union. In the publication linear regression method was used to determine the statistical relationship between the level of the shadow economy, imported mostly to tax evasion and the maximum tax rate in the EU in terms of income tax from legal persons, natural persons conducting economic activity and the rate of tax on goods and services. It also presents some results from self conducted study for the years 2007–2015, presenting opinions of traders on the fiscal responsibilities, reasons for avoiding them and their unethical attitudes assessment such as escape before tax. The aim of the publication is an attempt to indicate the impact (or lack thereof) the amount of taxes on business integrity in relation to tax obligations.

Keywords: gray economy, tax fraud, fiscalism, Tax morality

Cytowanie

- Pasternak-Malicka M. (2015), *Stawka podatkowa jako miernik racjonalnego fiskalizmu a nieetyczne postawy przedsiębiorców*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego nr 864, „Finanse, Rynki Finansowe, Ubezpieczenia” nr 76, t. 1, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, s. 233–245; www.wneiz.pl/frfu.

